

ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI VE KÜRESELLEŞME

Kadir KOÇDEMİR
Burdur Valisi

I. KÜLTÜR

a) “Serâzâd bir mefhum”

Kültür sıkça kullanılan ancak tam tanımı yapılamayan bir kavramdır. Uzun ve değişik hadiselerle dolu bir geçmişe sahiptir. Etimolojisi “(toprağı) sürmek, işlemek” anlamına gelen Latince *colere* kelimesine dayanır. Bu kök *cultivate* (ekip biçme, yetiştirme, geliştirme) ve *agriculture* (tarım) gibi kelimelerde de görülür (Wallerstein 1993: 267).

Kültür, Cemil Meriç’e göre “her ülkede ayrı bir libasa bürünen uçarı, serâzâd bir mefhum”dur (1979: 100). Mümtaz Turhan, kültürü “bedeni, içtimai ve ruhi ihtiyaçların tatmininde rol oynayan vasıtalar bütünüdür” (1994: 41) diye tarif eder. Ona göre kültür “o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder.” (1994: 45).

Bazen kültür ile bir toplumun bilim, sanat, din gibi maddi olmayan özellikleri kastedilir ve maddi şeylere medeniyet denir. Ziya Gökalp de kültür-medeniyet farklılığı üzerinde durur; kültür millî, medeniyet ise milletlerarasıdır (1977: 31). Erol Güngör’e göre, Gökalp –belki de pratik bir endişe ile- değiştirilmesi istenmeyen bütün değerleri kültür adı altında toplamakta, değiştirilmesi istenenleri ise medeniyete dahil etmektedir (1996: 17). O da kültürü “bir cemiyetin kendi meselelerini çözenin bir tarzı olarak benimsemiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddi vasıtaların bir terkibi” (1996: 31) olarak görür. Bozkurt Güvenç’e göre, kültür insanların neden birbirlerine benzediklerini, neden benzemediklerini ve neden değiştiklerini açıklar (Güvenç 1985: 110).

Tariflerdeki farklılıklara rağmen kültürün, bir toplumun ihtiyaçlarını karşılama biçimlerinden, kurum ve gruplarına, inanç ve geleneklerine kadar uzanan unsurlarının oluşturduğu “organik bir bütün” (Güvenç 1985: 15) olduğu kabul edilmektedir. E. B. Tylor’a göre kültür (ya da uygarlık) toplumun bir üyesi olarak insanlığın kazandığı (iktisap ettiği) bilgi, sanat, ahlak, gelenekler ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür.” (Güvenç 1985: 22). Kül-

tür/uygarlık tıpkı tüm canlı varlıklar gibi yaşar-gelişir, değişir ama ölümsüzdür. Onun için canlı-üstüdür (Güvenç 1985: 112). Her toplum, kültür varlığını oluşturan ortak kurum ve benzer değişkenlerden kendine özgü, yepyeni bütünler oluşturur. Bu sentez biriciktir, millidir, özgündür. Zaman-mekanda tam bir benzeri-özdeşi yoktur.

b) Kültür politikası

Bu çalışmada, kültür, toplumların tarihlerinden devraldıkları maddi ve manevi mirasların toplamı olarak kabul edilecektir. Bu miras bir toplum üyesinin üstlenip taşıdığı bilgi, inançlar, gelenekler ve adetleri kapsar. Bu kabulün bazı sonuçları vardır:

1. Kültür devralınan bir mirastır. Bunun reddi ya da dışında kalınması mümkün değildir.

2. Kültür yaşayan 'canlı' bir varlıktır. Ani kırılmalara, yeni başlayışlara müsaade etmez. Son derece akışkan ve son derece esnek olduğundan, kendisi hakkında herhangi bir anlamlı projeksiyon yapılamaz (Wallerstein 1993: 283). Bu husus, sanal kürelerine bakıp geleceği okuduklarını zanneden modern falcılar bakımından bilhassa önemlidir.

3. Teorik çerçevede imkânı ve anlamı olsa bile, pratikte kültür ve medeniyet ayrımı yapılamaz. Bu ayrımın esas dayanağını teşkil eden teknoloji, kültürün bütün boyutlarını çok derinden etkiler.

4. Kültürün en önemli fonksiyonu bir toplumun maddî ve manevî ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu fonksiyonunun yerine getirilmesinde, her toplumun kendi ihtiyaç ve imkanları tarafından belirlenen kendine özgü bir tarzı vardır. Bu bakımdan aşağı-yukarı, üst-alt, ileri-geri gibi tasnifler kültür kavramının mahiyeti ile bağdaşmaz.

5. Toplumun ve fertlerin ihtiyaçları izafidir. Bu bakımdan, sıkça yapıldığı gibi Avrupa merkeziliğe düşülüp, kültürleri Avrupa'yı makyas olarak değerlendirmek yanıltır. Kültür toplum fertlerinin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasında, motivasyonlarında, hayatı anlamlandırmalarında, sosyal tesanütü ve entegrasyonu temindeki yeterliliğine göre değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede kültür politikası, devralınan mirasın geliştirilip zenginleştirilerek kullanılmasını kolaylaştıracak, toplum fertlerinin bu mirasla ilgili müştereklerini azami seviyeye çıkaracak uygulamalardır. Bu uygulamaların -ya da kültür politikasının- hedefi toplumun devraldığı mirası geliştirmesidir. Burada miras anlayışı kültür politikası bakımından hayati önemi haizdir. Zira kültür politikasının öncelikle mirasın ne olduğu konusunda belli tespit ve kabullerde bulunması, daha sonra bu mirası -niteliğini değiştirmeden- geliştirerek gelecek kuşaklara devretmesi lazımdır.

Muhakkak ki kültür sadece miras olması sebebiyle değil, ait olduğu toplumun kişiliğini beslemesi, tesanüt ve kaynaşmasını artırması, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılaması, toplum fertlerinin ahenkli gelişimini temin etmesi, onları hayatı anlamlandırma ve motivasyon bakımlarından tatmin etmesi sebebiyle önemlidir.

II. ATATÜRK DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKASI

“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mânâ ve eşkâliyle mendenî bir hey’et-i içtimaiye hâline isal etmektedir.” Nutuk, C. 2, s. 214

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı dünya için -tıpkı bugünlerde olduğu gibi- çok önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, eski dengelerin geçersiz hale gelip yerine yenilerinin tesis edildiği bir devir olmuştur. İnsanlık tarihinde uzun sayılabilecek bir dönem geçerli olan çok dinli, çok etnikli imparatorluklar dönemi sona ermiş, sanayi devrimi ve buna bağlı gelişmeler üretim ve piyasa yapılarını ciddi biçimde değiştirmiştir. Avrupa’da zihniyet sahasında, önce Protestan ahlakının daha sonra da aydınlanma felsefesi ve pozitivist düşüncenin biçimlendirdiği değişimler yaşanmıştır.

Şüphesiz bu değişim ve dönüşümlerden en fazla etkilenenler geride kalan dönemin temsilcileri (Osmanlı ve Avusturya-Macaristan) olmuştur.¹ Bu dönemi yaşayan Osmanlı nesilleri bir insan ömrü içinde tahayyül edilemeyecek değişikliklerin (toprakların azalması, milliyetçi hareketler, ihanetler, başkaldırıları, değişen ittifaklar vs.) şahidi olmuşlardır.

Böyle bir sürecin sonunda ve “Osmanlı İmparatorluğunun külleri arasında” kurulan Türkiye Cumhuriyetinde bu arka plan belirleyici olmuştur.² Bunun için, yeni kurulan devlet, haklı olarak, toplumun kendini tanımlamasında etnik, dinî ve ideolojik referansları kullanmasından endişe etmiştir. Bunların yerine referans olarak laiklik, milliyetçilik ve bilim (pozitivizm demek de mümkündür) üzerinde durulmuştur. Bu husus dönemin kültür politikaları için de belirleyici olmuştur.

1 1200’lerin sonlarında tarih sahnesine çıkan bu iki hanedanın (Osmanlılar ve Habsburglar) kurdukları devletlerin de (Osmanlı ve Avusturya-Macaristan) birbirlerine yakın tarihlerde sona ermesi, tarihî analizlerde göz önünde bulundurulması gereken mühim bir husustur.

2 Türkçülerin çoğunun Anadolu toprakları dışından, kaybedilen topraklardan gelen insanlar olması belki de bundandır. Bu insanlar, kendi ömürleri içinde toprakların, istiklalin elden gittiğini görmüşler, evvelden beri yaşaya geldikleri toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır. Anadolu’da yaşayanlar için düşünilemeyecek bir şey olan Anadolu’nun da kaybedilmesi onlar için muhtemel bir hadisedir.

Dönemin kültür politikasının, konu ile ilgili özellikleri olarak şunlar belirtilebilir (Atatürk'ün sözleri tırnak içinde italik olarak verilmiştir):

- Eski ile kökten bir kopuş, esas ve eşkaliyle millî bir dönüşüm amaçlanmıştır. Bu bakımdan ilk planda hedefler iktisadî olmaktan çok kültürel olmuştur. *“Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür. ... Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekayı eğitmektir.”* *“Millî kültürün her alanda açılarak yükselmesini Türkiye Cumhuriyetinin temel dileği olarak sağlayacağız* (GKB 1997: 349).
- Kopuş ve dönüşüm düşüncesinin sebebi, devralınan kültür değerlerinin değersizliği yolunda bir kabul ya da düşük değerlilik kompleksi değildir. Böyle olduğu içindir ki, benzer bir mirası devralan Almanya'nın Hitler'le girdiği yola sapılmamıştır. Aksine, kendine güven ve bağımsızlık fikri hep ön planda olmuştur. Kopuş ve dönüşüm, bizzat yaşanarak ve bedelleri ödenererek idrak edilen değişim ve dönüşümlere uygun toplum yapılanmasının ne olduğu konusundaki kabul temelinde gerçekleştirilmiştir. Bu kabul, o zamana kadar geçerli olan gücün meşruiyetinin dine ve hanedana dayalı olduğu çok dinli, çok dilli, çok etnikli imparatorluk tipi toplum yapısının artık geçerli olmadığına dair bir kabuldür. *“Milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam manasiyle medeni bir heyeti içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklâli, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. ... Hayat ve maişete hakim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekamül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihtiraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülünden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafazai mevcudiyet mümkün değildir* (GKB 1997: 350).
- Tarihte sayıları ancak bir elin parmakları kadar olan, devlet kuran, devletsiz yaşayamayan bir millet olmanın bilinciyle hedef sadece Türk toplumu ile sınırlı tutulmamıştır. Küresel bir vizyon söz konusudur: *“Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye âzîm ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır.”* (Işıklı 1999: 258).
- Kültür ve medeniyet arasında bir fark görülmemektedir. *“Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeyim. Bir insan cemiyetinin; a. Devlet hayatında, b. Fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, c. İktisadî hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete kara, deniz ve hava münakalatçılığın-*

da yapabildiği şeylerin muhassalasıdır. Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olamayacağını zannedirim. Şüphesiz her insan cemiyetinin hars, yani medeniyet derecesi bir olamaz. Bu farklar devlet, fikir, iktisadî hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi bu fark üçünün muhassalasını üzerinde de görülür. Mühim olan muhassalalar üzerinde farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz, diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kıtalara şamil olur. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şamil harsa medeniyet diyorlar. Avrupa medeniyeti, asrı hazır medeniyeti gibi. (GKB 1997: 354-356).

- Kültür ya da medeniyet batıdadır. Yeni kurulan devlet istiklâl konusunda çok hassastır. Ancak bu asla bir tecrit anlamına gelmeyecektir. Bunun için siyasal batılılaşma yolu tercih edilmiştir (Danilov 1999: 2). “Memleketler muhtelifdir. Fakat medeniyet birdir. Ve bir milletin terakkisi için de bu yegane medeniyete iştirak etmesi lazımdır. Osmanlı İmparatorluğunun sukutu garbe karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok, mağrur olarak kendisini Avrupa milletlerine bağlayan rabitaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz” (GKB 1997: 350). “Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye’de asri, binaenaleyh garbi bir hükümet vücuda getirmektir.” (GKB 1997: 356).
- Zaferlerle dolu bir dönemin ardından yaşanan uzun, bir türlü geri çevrilemeyen çöküş ve eriyiştikten kurtulmak için, çağdaş medeniyet seviyesine çıkmak bir ölüm kalım meselesi kabul edilmiştir. Bu kabul, toplumu “esas ve eşkali ile” dönüştürme yolunda gösterilen gayretleri ve bazen topluma rağmen yapılan uygulamaları meşru kılmaktadır. “Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir ve o, gafil ve itaatsızlar hakkında çok bîâmandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zerrattan yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehei kudret ve ulviyetinde kurunu vustai zihniyetlerle, iptidai hurafelerle yürümeğe çalışan milletler mahvolmağa veya hiç olmazsa esir ve zelil olmağa mahkûmdurlar.” (GKB 1997: 352). O zaman için, Batının kendi uygulamalarını meşru kılmak için kullandığı tabii beşerî seleksiyon (Sosyal Darvencilik) anlayışı, tasvip edilmemesine rağmen, bir realite olarak kabul edilmektedir: “Medeni olmayan insanlar, medeni olanların ayakları altında kalmağa maruzdurlar.” (GKB 1997: 354).
- Kültür politikası, tatbikatta, tavizsiz bir batılılaşma biçiminde tezahür etmiştir. Yapılan inkılapların gayesi batılılaşmadır. Modernleşme süreci şiddetli bir kültür sarsıntısı (Danilov 1999: 4) biçiminde yaşanmıştır. Mo-

derneleşme süreci ve yeni kültür politikası, -devrin diğer ülkelerinde de görüldüğü gibi- parti örgütlenmesi içinde yer alan insanlar tarafından üstlenilmiştir. Ancak batılılaşma, batıyı körü körüne takip olarak anlaşılmamıştır. Kastedilen batı medeniyeti olmuş, dönem içinde batıda meydana gelen faşist yönetimlere itibar edilmemiştir.

- Teknolojik, coğrafi ve sosyal şartlar, kültür politikasının ülkenin her köşesinde aynı biçim ve yoğunlukta gerçekleştirilmesini engellemiştir. Hatta bazen kültür politikası ile bağdaşmayan uygulamalar dahi yapılabilmektedir. Dünya tarihinde önemli yer tutan bir geçmişin mirası ile bazen bağları koparmaya kadar varabilen kültür politikasının iddiası ve kısa zaman içinde gerçekleştirmek istediği hedefleri, toplumun algılama mekanizmalarında bazen esastan daha çok şekil üzerinde durulmasına yol açmıştır. Esasa dair pek çok değişikliğe -alfabenin, takvimin, ölçülerin değiştirilmesi- itiraz edilmemekle, şekille ilgili hususlarda yer yer direnmeler görülmüştür.
- Diğer alanlarda olduğu gibi, kültür politikasında da -dil ve tarih konusunda zaman içinde değişen yaklaşımlarda görüleceği gibi- pragmatist ve realist bir tavır içinde olunmuştur. Fakat batılılaşma konusundaki temel tercih değişmemiştir. “Batı” herhangi bir ülke ya da ideolojiyi değil, genel olarak batı medeniyetini ifade etmektedir.

Özetle, Atatürk dönemi kültür politikası millî hâkimiyet, bağımsızlık ve özgüveni esas alan, toplumu esas ve eşkaliyle çağdaş medeniyet seviyesine çıkartmayı amaçlayan realist bir kültür politikasıdır. Anadolu topraklarında kalan insanlara milletleşme sürecini yaşatmaya matuf bir modernleşme projesidir. Projenin hayata geçirilmesinde -tarih ve dil tezlerinde olduğu gibi- değişen şartlara göre değişiklikler yapmaktan kaçınılmamıştır. İktisadî, fizikî ve sosyal şartlar, kültür politikasının ülke genelinde aynı biçimde tatbik ve tasvip edilmesini engellemiştir.

III. KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR

a) Küreselleşme: Sihirli Bir Kavram

Küreselleşme³, içinde yaşadığımız devri ifade etmek için bolca kullanılan *post*, *turbo*, *ultra*, *ileri*, *geç*, *gelişmiş*, *ötesi* gibi kavramlardan (*postizm*) farklı olarak

3 “Global köy” (global village) kavramını ilk olarak 1964 yılında Kanadalı Sosyoloji Profesörü Marshall McLuhan kullandı. O yıl ilk haberleşme uydusu fırlatılmıştı. Günümüzde bu tür uyduların sayısı 2.000’den fazladır. Yeryüzünde de milyarlarca alıcı ve gönderici cihaz insanların ellerindedir. Çalışma masalarında bilgisayar, ellerde cep telefonu, çatılarda çanak antenler günlük hayatın normal görünüşleri haline gelmiştir. 1973 yılında, Harvard sosyologlarından Daniel Bell “sanayi ötesi toplum”dan söz etmişti. Ona göre, gelecekte makine üretimi ve işçilik son bulacak ve bunların yerini bilim, hizmet ve bilgi toplumu alacaktı. 1980’de Alvin Toffler “Üçüncü Dalga”sını yayınladı: İlk dalga birkaç bin yıl önce tarımdaki

mevcut toplumsal tanımlamalara atıfta bulunmayan yeni bir kavramdır (Kneer 1997). Üzerinde herkesin mutabık olduğu bir tanımı yoktur. Bu durum, kavramın hem mevcut durumu hem de belli bir süreci ifade etme iddiasından kaynaklanmaktadır. Böyle olunca, bazen devam eden gelişmeler, bazen mevcut durum, bazen de gelecekle ilgili tahminler tanım unsurları olarak ele alınmaktadır. Tartışmalarda *küresellik*, *küreselcilik* ve *küreselleşme* (Beck 1997a: 5) birbirine karıştırılmaktadır.

Küreselcilik piyasa ekonomisi ve neo-liberalizm ideolojisinin günümüzdeki tartışmalarda aldığı isimdir. Bu yaklaşım küreselleşmenin çok boyutluluğunu sadece (doğrusal) ekonomik boyuta indirgemekte, ekolojik, kültürel, politik, sosyal boyutları görmezden gelmektedir. Bu anlayış ülkeleri, -sosyal yapı, kültür, üniversiteler, dış politika, gençlik, tarihi ve tabii varlıklardan bağımsız olarak- bir işletme gibi ele alınması ve işletme ekonomisi ilkelerine göre yönetilmesi gereken yapılar olarak görmektedir. Bunun için vurgusu ekonomik rekabet kabiliyetinin iyileştirilmesi ve muhafazası olmaktadır (Beck 1997a: 5). Her ideolojinin olduğu gibi, küreselciliğin de rakibi vardır: *Anti-küreselcilik*. Anti-küreselciler, küreselcilerin aksine, ekonomik boyut dışına ağırlık vermekte ve kâbus senaryoları çizmektedirler. Onlara göre, yaşananlar kapitalizmin devrevi krizlerinden sonuncusuna bulduğu bir çözümden başka bir şey değildir.

Küresellik sınırlandırılmış mekanların fiktif halde olması, hiçbir ülkenin, grubun kendisini diğerlerinden tecrit edememesi halidir. Dünya bakımından hemen her zaman küresellik söz konusu olmuştur. Ancak son yıllarda ulaşım, iletişim ve teknolojideki değişimler küreselliği daha da yoğunlaştırmıştır.

Küreselleşme ise sık -ve genellikle yanlış- kullanılan, nadiren izaha kavuşturulan, istismara müsait ve politik olarak çok etkili kavramlardan biridir. Bu bakımdan küreselleşmenin -iletişim tekniği, ekoloji, ekonomi, çalışma organizasyonu, kültür, sosyal yapı ile ilgili- farklı boyutlarının ortaya konulması gerekmektedir. *Küreselleşme* bir süreci ifade etmektedir.

Küreselleşme, ilk olarak çevre meselelerinin global bir mahiyet kazanması üzerine kullanılmaya başlandı. Çevre riskleri mekan olarak sınırlanamıyor, zaman olarak geri döndürülemiyorlardı ve çıktıkları mekanla bağımlı değillerdi. Risk ağı ve risk zincirleri oluşturuyorlar, failer ve mağdurlar arasında dünya çapında bir dayanışmayı gerektiriyorlardı. Başka bir ifade ile küresel risklerdi. Daha sonra, küresel-

buluşlarla gelmiş, üç yüzyıl kadar önce sanayi devrimi ikinci dalgayı oluşturmuş, 1980 yılında ise, üçüncü dalgaya başlamıştı. Çünkü kitle toplumu ferdileşmeye başlıyor, tek tip çalışma kayboluyor, hiyerarşiler çözülüyor, monopoller ortadan kalkıyor ve bir bilgi toplumu ortaya çıkıyordu. Lukacs'a göre, son beş yüzyılın son 10-12 senelerinde tarih kırılmakta ve sürekli bir önceki devir sona ermektedir. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki reformlara bakılınca 20. yüzyılın ve modern çağın da sonu gelmiştir.

leşme ile, gelişmekte olan ülkelerin batı modelini benimsemeleri kastedildi. Bu süreç içinde geleneksel kültürler yok olmaya başlayıp, kapitalist pazar ekonomisi sistemi ve “şekli bir demokrasi” yaygınlaşıyor, az gelişmiş ülkeler gelişmiş batılı, sanayileşmiş ülkeler tarafından belirlenen dünya pazarına bağımlı hale geliyorlardı.

Küreselleşme sanayileşmiş ekonomilerin gelişmekte olan ülkelere yayılmalarının bir “geri etkisi” olarak da anlaşıldı. Yeni gelişen ülkelerin dünya pazarına artan entegrasyonları ve rekabet kabiliyetleri ile bunun neticesinde münferit işletmelerin, branşların ve bölgelerin hissettiği keskin bir uyum baskısı söz konusuydu. Diğer bir deyişle mevcut küreselleşme baskısı, karşı bir baskının oluşmasına neden olmuş ve böylece, ucuz işgücü ve nüfus avantajına sahip olan başta Güney Asya olmak üzere dünyanın bazı geri kalmış bölgeleri dünya ekonomisi içinde ağırlık sahibi olmaya başlamışlardı.

Kavram konusundaki farklı tarifler ve ihtilaflar bir yana, küreselleşme denilince genellikle, ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlanması, bağımlı hale gelmesi anlaşılmaktadır. Buna göre küreselleşme sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynaklar ve organizasyonun uluslararasılaştığı ve tam anlamıyla karşılıklı bağımlılaştığı bir ekonomik ve siyasal yapılanmadır. Bu yeni yapılanma içinde ekonomik rekabetin zemini millî ekonomiler olmaktan çıkarak dünya gezegeninin (globus) tamamı haline gelmektedir.

Küreselleşme kavramının dayanakları (uluslararası ticaretin artması, millî sınırların ortadan kalkması, millî devletlerin belirleyiciliğinin ve toplumsal düzenleme imkanlarının yok oluşu, finansman piyasalarının küreselleşmesi, doğrudan yabancı yatırımların artması, ekonominin reel üretimden bağımsız virtüel ekonomi haline gelmesi, bilgiye ulaşma ve bilgiyi yaymada hiçbir engelin kalmaması, bireylerin, malların, sermayenin serbest dolaşımının sorunsuz bir biçimde mümkün olması, tek bir dünya toplumunun ortaya çıkması, gelişmişlik farklarının ortadan kalkıyor olması...) konusunda somut verilere dayanan aleyhte bulgular da bulunmaktadır.

Küreselleşme sürecinde bölgelerin ve mahallî toplulukların öne çıktıkları, söz ve rey sahibi haline geldikleri, küresel aktörler tarafından -millî devlet bir yana bırakılarak- muhatap alındıkları görülmektedir. Bu bakımdan, yaşananın esasında ‘globalizasyon’ (küreselleşme) değil, ‘glokalizasyon’ (küyerelleşme) olduğu söylenmektedir. Ancak birbiri ile çelişir gibi gözükse de bu iki sürecin -küreselleşme ve yerelleşme- birbirini besleyen tek bir projenin unsurları olduğu söylenebilir.

Netice olarak, sosyolojik anlamda küreselleşmenin mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, millî devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve

bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyseliğin geçerli olduğu, geleneksel toplumsal kurumların fonksiyonlarını yitirdikleri, dayanışmanın azaldığı, küresel ekonomik rekabetin belirleyici olduğu, değerler sistemi henüz ortaya konulamamış bir süreç olduğu ifade edilebilir.

Küreselleşme zaman ve mekanın algılanmasındaki değişim şeklinde tarif edildiğinde bir tespittir. Mevcut sunuluş biçimiyle ise hem bir hegemonik güç iddiası, hem mevcut sistemin işleyişinden esas payı alanların değer ve ölçülerini “evrenselleştirmek” anlamında spekülaf bir iddia, hem de bir baskı aracıdır (Özel 1995: 32). Uzun vadeli ve tarihi bir süreçtir. 19. yüzyılda Asya’nın, Amerika’nın ve Afrika’nın koloniyalizm ve batılılaşmaya tabi tutulması bugünkü küreselleşmenin önemli temellerini oluşturur (Rhein 1997: 57). Başka bir ifade ile, küreselleşme -bazılarının iddia ettiği gibi kader olmak şöyle dursun- kendiliğinden işleyen tabii bir süreç bile değil, bilinçli bir projedir.

b) Küreselleşme ve Toplum

Küreselleşmenin, dünyayı global bir köy hâline getirdiği, bu “köy”de tüketim kalıplarını, kurumları, grupları ve fertleri birbirine benzeştirdiği söylenmektedir. Küreselleşme, büyük bir aynılaştırıcı olarak (Dahrendorf 1997) görülmektedir. Bir başka ifadeyle, farklı hayat tarzları zorlaşmakta, yemekten giyime, eğlenceden dinlenmeye kadar bir çok alanda “tektipleşme” yaşanmaktadır. “Sürüden ayrılmanın vakti geldi” spotuyla yapılan bir kot reklamı, karikatürize bir şekilde de olsa bu durumu ifade etmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte çok kültürlü toplumların ortaya çıktığı, müsamaha ve anlayışın egemen olduğu ileri sürülmekte, etnik ve kültürel çatışmaların ve bununla birlikte şiddetin artmasının, radikalleşen modernliğin toplumu çözülmeye götürmesinin yaşanılan sürecin istisnasını teşkil ettiği, müsebbibinin de başta İslâm olmak üzere fundamentalizm olduğu (Huntington) ifade edilmektedir.

Sosyal birliğin dağılması tehlikesi, küreselleşmenin en ciddî sonuçlarından (Dahrendorf 1997; 2000) biri olarak görülmektedir. Küreselleşme rekabetin büyük, dayanışmanın ise küçük harflerle yazılmasını öngörmektedir. Küreselleşme ile birlikte değerler alanında da önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Eskiden önemli bulunmayan bağımsız ve bireysel hareket etme, yeni devrin el üstünde tutulan ve (anlayış bir yana) takdirle karşılanan değerleri hâline gelmiştir. Dayanışma, fakirlere yardım ise ya eski devrin değerleri olarak küçümsenmekte ya da imajın güçlendirilmesi yoluyla kazancın artırılmasına ne kadar katkıda bulunduğu açısından değer-

lendirilmektedir. Sosyal Darvinci seleksiyon (hayatta kalma) mücadelesi, kurumsal gelişmelerle keskinleştirilmektedir.

Mümkün olan bütün formlarıyla yeni bir cemaat yapılanması arayışı (lokalizm-integrizm), yeni bir dindarlık ve fundamentalizm yaşadığımız devrin özellikleri arasındadır. Batıda kurumlara olan itimadın kaybolmasıyla birlikte kiliseden ayrı bir Hıristiyanlık (Der Spiegel 1997b), Scientology (Der Spiegel 1997b), Moon gibi “modern” tarikatlar, İslâm dünyasında siyasi yanı ağır basan militan bir din anlayışı, mafya vb. örgütlenmelerde cemaat yapısından daha ileride dayanışma, bazı spor kulüpleri, sanatçı vb. çevresinde *irrasyonel bağlılıklar*, Türkiye’de kendine özgü bir “particilik” ilk akla gelen modern cemaat örnekleridir (Koçdemir 1999b).

Küreselleşme, ferдин ortadan kalktığı bir aşırı ferdiyetçiliği öngörmektedir. Sosyal güvenlik anlayışının ekonomi bakımından yük olarak görülmesi, sosyal güvenlik kurumlarının etkinliklerinin azaltılması, ferдин dayanışma içinde bulunduğu aile, köy, grup gibi kurumların parçalanması, ahlakî referansların geçersiz hâle gelmesiyle fert, ne yükselmesi ve olumlu şeylere ulaşmasında ne de belli risklerin gerçekleşmesi hâlinde hiç kimseden yardım ve dayanışma bekleyemez hâle gelmektedir. Bu ortam içinde sosyalleşme ve kişilik oluşumu gibi süreçler eski mahiyetlerini kaybetmektedir. Modern sosyal hayat, yabancılaşma, güvensizlik, yüz yüze olmayan ilişkiler gibi özellikleriyle mekân ve zaman kombinasyonlarının yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır (Richter, D 1997: 185-204). Sosyal ilişkilerin geleneksel çerçevesinden ayrılması, bireysel düzeyde güvensizlik ve korkunun ortaya çıkması bakımından büyük bir tehlike anlamına gelmektedir (Giddens 1991). Modern toplum sunduğu çoğulculuk içinde müşahhas bir kimlik tespitini imkânsız hâle getirmektedir. Günümüz bireyi bizzat tecrübe neticesinde elde etmediği bilgilere göre davranışta bulunmakta ve sosyal münasebetlerin geçerliliği konusundaki eski kabullere katılmamaktadır.

Gelişen ulaşım ve iletişim imkânları ile artan mobilizasyon, fertlerin birbirlerine, aile ve sülâle gibi kan bağlılıklarına, toprağa ve vatana olan bağlılıklarını azaltmaktadır: “Küreselleşme sürecinden en çok istifade etmek isteyenlerin heimatlos/vatansız olması gerekmektedir. Önemli olan evrensel homojen kültürün değerleridir. Millî kültürlerle ilgili saplantılar, tek pazar hâline gelen dünyada anlaşılmayı zorlaştırmakta, rekabet kabiliyetine engel olmaktadır. Artık sosyal sistemlerin sınırları millî devletlerin sınırları ile örtüşmemektedir. Tartışmalı olmakla birlikte, sosyolojik analizlerde toplum denildiğinde bir ülke sınırları içindeki insanların oluşturdukları sosyal yapının kastedilmesi artık mümkün değildir (Luhmann 1993: 571vd.)”.

Küreselleşme, beraberinde getirdiği bireysellik ve sosyal normlara bağlı olmama özellikleriyle bireylerin toplumsal kurumlara olan inanç ve bağlılığının kop-

masına yol açmaktadır. Başta kilise ve siyasi partiler olmak üzere hemen bütün toplumsal kurumların ağırlıkları azalmaktadır. Çünkü küreselleşme kurumların yerine atomize bireyleri ikame etmek istemektedir. Gelecek yüzyılda otoriter -totaliter değil!- düzenlerin toplumsal birliği koruyup, devam ettirme şanslarının daha fazla olacağı söylenmektedir: Çünkü, ekonomik küreselleşmenin birer nesne değil özne olan insanların tahammül edemeyeceği sonuçları vardır. Saldırgan bölgecilik ve fundemantalizmin önlenmesi de ancak otoriter düzenlerle mümkündür. Ayrıca, küreselleşmenin, hukukun ve düzenin korunamaması gibi, normal demokratik usullerle bertaraf edilemeyecek yan etkileri de vardır (Dahrendorf 1997).

Modern toplum aileyi parçalamakta, onun çekirdek olarak bile devamını tehlikeye düşürmektedir. Üretim için gerekli emek miktarının azalmasıyla ortaya çıkan boş zamanlar konusundaki “yeni üretimler” (bilgisayar, eğlence, kozmetik, moda, turizm, tüketim çılgınlığı gibi) nüfus artış oranını olumsuz yönde etkilemektedir. Yaşlı nüfusun oranının artması hastalık, yaşlılık sigortaları gibi alanlardaki harcamaları artırmakta, bu durum aktif nüfusu aşırı bir yük altına sokmaktadır. Bütün bunlar, bu çalışmada belirtilen manasıyla miras aktarımını kesintiye uğratmaktadır.

c) Küreselleşme ve Kültür

Küreselleşmenin, hayat tarzları ve hedeflerde aynılaştırma sağlayarak, millî kültürleri aşındırıp yok edeceği, bu kültürlerin “yüksek değerler”i temelinde yeni bir “dünya kültürünün” ortaya çıkacağı ve bu kültürün de dünya barışının garantisi olacağı ileri sürülmektedir. Eldeki bazı veriler de bu iddiayı doğrulayacak biçimde, farklı dünyaların kültürel difüzyon boyutlarını aşan bir benzeşme süreciyle karşı karşıya olduklarına dair ipuçları vermektedir. Kitle haberleşme araçları, turizm, dünya ticaretindeki hareketlilik, kültür taşıyıcılarının sirkülasyonu, batı kültürü temelinde bir evrensel homojen kültür yapısına gidişe işaret etmektedir. Bu süreç içinde batının ürettiği ve genel kabul gören ortak değerler ortaya çıkmıştır (Bostancı 1990: 31-36): İnsaniyetçilik, ırk ayrımına muhalefet, temel hak ve hürriyetler, siyasi katılım, demokrasi gibi...

Diğer yandan kapitalizmin -sermaye birikimi dışında- diğer bir ayırıcı özelliği her şeyin meta haline geldiği bir iktisadi anlam dünyası oluşturmasıdır. Bu durum hem genel kabul gören evrensel değerler hem de kültür için geçerlidir (Mahçupyan 1997: 17-23). Artık kültürün, sanatın ve bilimin sponsorsuz olarak yaşatılması çok zor hâle gelmiştir. Bu sponsorlar ise genellikle ya uluslararası şirketler ya da bunların veyahut bazı devletlerin finanse ettiği sivil toplum teşkilatları olup, global kültür yönünde baskıda bulunmaktadırlar.

Kitle iletişim araçlarının, teknolojinin ve sermayenin imkânlarını yedeğine alarak milli kültürleri yerle bir etme niyetinde olan, üstelik bu niyetinin insanlığın

hayrına olduğunu, insanlığın böyle bir dönüşüme, tektiplileşmeye ve aynılaşmaya mahkûm olduğunu söyleyen, dayatmacı, değerlerden bağımsız yeni bir kültürün, hatta dinin empoze edilmek istendiğine şahit olunmaktadır. Bu kültür (global mono-kültür), tüketimin artırılması esasına dayanmaktadır. Bu talan karşısında zayıf kültürler hemen teslim olmakta, Türk kültürü gibi tarihî kökleri, derinliği, coğrafi sahası itibariyle kuvvetli kültürler ise, henüz tam bir alternatif olamamaları umut sebebi olarak ortada durmaktadırlar. Çünkü, *“Kültürde kuvvetli bir mazinin perçinlediği tecanüs belki istenen bazı değişmelerin meydana getirilmesinde güçlükler çıkarır, fakat kültürün istenmeyen değişmelere karşı direnme gücü de aynı tecanüsten gelmektedir”* (Güngör 1993: 26).

Ancak küreselleşmenin kültür üzerinde bir homojenizasyon yerine, özellikle CD, kaset, radyo-televizyon, medya yoluyla tam aksi yönde etkide bulunduğu da ileri sürülebilir (Richter 1997: 196-197). Hatta empirik araştırmalar da bu görüşü desteklemektedir. Robertson’a göre, içinde bulunduğumuz süreçte hem münferit olanın evrenselleştirilmesi hem de evrensel olanın içselleştirilmesi aynı anda yaşanmaktadır (Robertson 1992: 100). Burada mesele, tekrar glocalizasyon konusuna gelmektedir. Mahallî kültürlerin kendilerini ifade imkanı bulması ve gelişmesi, millî kültürleri zayıflattıkları ölçüde küresel mono kültürün lehine olmaktadır. İşte bu noktada, küreselcilik bazen hedeflerine varmak için anti-küreselcileri kullanmaktadır. Anti-küreselciler uluslararası küresel aktörlere (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü vb.) karşı mücadele ederken, “yerel diller”, “yerel kültürler”, “çok kültürlü toplum”, “azınlık hakları” gibi kavramlar adına millî devletin alttan yıpratılmasına hizmet etmektedirler.

İnsanlık bugün geldiği noktada, başta çevre, gen teknolojisi, sosyal çözülme olmak üzere maruz kaldığı meselelerin bilimselcilikle, teknoloji ile, rasyonellikle çözülemeyeceğini fark etmiştir. Büyüden arındırmanın, dünyanın anlamdan arındırılması sonucunu doğurduğu, hayatın boşluk kabul etmemesi sebebiyle tahrip edilen, değersiz hâle getirilen değer ve inançların yerine yenilerinin (bilim, metafizik, sanallık, çevre gibi) oluşturulduğu görülmüştür: Sanal bebeklere cenaze merasimi ve mezar yaptırılmaktadır. Liderlerin karizmasından, peygamberlerin otoritesinden kurtulan insanlar pop şarkıcılarının konserlerinde kendilerini jiletlemekte, İngiltere’nin eski kraliçesinin ölümü bütün dünyayı yasa boğmaktadır. Gençlik, esrar ve uyuşturucu ile girdiği apayrı bir dünyaya kaçıp durmaktadır. Bütün bunlarda açıklayıcı anahtar kavram iletişim olarak görülmektedir (Richter 1997: 201; Koçdemir 1999a).

Özetle küreselleşme, bağımsız bir kültür politikası yürütülmesini imkansız hale getirmese de zorlaştırmaktadır. Nesiller arasında kültür aktarımını kesintiye uğratmaktadır. Millî kültürün sosyal tatmin, anlamlandırma, dayanışma, entegrasyon,

meşruiyet ve motivasyon gibi fonksiyonlarını ifa etmesini engellemekte, tüketim ve hazcılık temelinde yapay ve metalaşmış bir “kültürü !” dayatmak istemektedir. Güçlü millî kültürleri zayıflatmak için, mahallî ve marjinal kültürleri ön plana çıkartmaktadır.

d) Küreselleşme ve Türk Kültürü

Küreselleşme ve Türk kültürü arasındaki ilişkiler ve bunların muhtemel seyrini yukarıda belirtilen aynı süreç içinde yaşanan iki olgu (evrensel olanın içselleştirilmesi ve münferit olanın evrenselleştirilmesi) belirleyecektir. Bu sürecin belirleyici unsurları, Türk kültürünün özellikleri ile yeni sürecin motor gücü iletişim olacaktır.

Erol Güngör’e göre, Türk kültürünün üç ana kaynağı vardır: ilki “Türklerin müşterek tarih ve dil sahibi bir kavim olarak çok eskiden beri edindikleri ve geliştirdikleri vasıflar, yani Anadolu’ya yerleşen Türklerin kavmî hususiyetleri; ikincisi İslâm medeniyeti; üçüncüsü de Anadolu’da ve Rumeli’de geçen uzun bir tarih boyunca edindikleri bilgi ve tecrübe.” (Güngör 1980: 106)

Türk milletinin millî karakteri ve refleksleri hariçten gelen ve devlet-i ebed müddet anlayışını tahribe yönelik müdahalelere karşı her zaman bir savunma mekanizması bulmuştur: Türk kültürü tarih boyunca daima sağlam bir siyasî organizasyonla birlikte var olmuştur (Güngör 1996: 96). Türk’ün “devlete bir can borcu” vardır. Bunun içindir ki, Türk kendisine empoze edilmek istenen şeyin, devleti tahrip edeceğini anladığı anda, buna karşı bir korunma mekanizmasını refleks olarak yaratabilmektedir.

Dünya ülkelerinin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiklerine baktığımızda, Amerika, İngiltere, Hollanda (hatta Çin) gibi geçmişte “dünya imparatorluğu” tecrübesine sahip olanların kazançlı çıktığını, Almanya, Balkan devletleri gibi sadece ulus devlet olarak var olmuş, ya da yakın geçmişte dünya sahnesine çıkan devletlerin ise yeni sürece intibak edemediklerini görmekteyiz. Türk toplumu “imparatorluk” değil “dünya devleti” tecrübesiyle bu sayılanlardan daha avantajlıdır. Gerçekten, Anadolu’nun küçük bir kasabasındaki fırıncının Türk Cumhuriyetlerine ya da dünyanın başka bir köşesine gidip orada iş kurmasına benzer bir tavrı, Avrupa’da ancak büyük holdinglerden bekleyebiliriz.

Yeni dönemin en önemli özelliklerinden birisi de dünyanın ekolojik tahribat sebebiyle intihar noktasına yaklaşması ve bu konudaki tehdit ve tehlikelerin global bir mahiyet kazanmasıdır. Bu tehlikenin azaltılması için yeni değerler oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak, zorlama ve suni programlar başarıya ulaşmamaktadır. Türk kültürü göçebe-çadır yaşantısı, dünya görüşü gibi kaynaklardan ve bizzat kendisinde mevcut (tasarruf, sadelik, az tüketim, kalıcı olmayan mimari, tabiatla iç

içelik, dünya telâkkisi gibi....) özellikleriyle ekolojik tehdit karşısında en güzel cevaplara sahip bir kültürdür.

Aydınlarla halk arasındaki kopukluk Türk kültürünün küreselleşme bakımından üzerinde durulması gerekli en hayati meselelerinden birisidir. Kılık kıyafet, sanat, gıda, yemek gibi hususlarda yabancı kültür unsurlarının Türk kültürü içine girme hızı ve miktarı fazla olsa da, halkın temsil ettiği yerli kültür büyük ölçüde ayakta. Türk insanı kültürünü koruma ve devam ettirme konusunda şaşırı reflekslere sahiptir. Bilmese bile sezerek bir çok tahribata müsaade etmemektedir. Dışarıya giden içide bile yabancıya karşı bir üstünlük duygusu vardır. Buna mukabil aydınlar tıpkı A'raf sakinleri gibi yerli kültür ile batılı kültür arasında marjinal bir varlık durumundadırlar (Güngör 1995: 149). Hem Türk kültürünün evrenselleştirilmesi, hem de evrensel değerlerin içselleştirilmesi konusunda aydınlarımız sade insanlarımızın gerisinde kalmıştır. Adalet, insan hakları, eşitlik gibi kavramlar aydınların kendi pozisyonlarına hizmet ettiği müddetle ve ölçüde benimsedikleri değerlerdir.

Evrensel değerler ve kültür unsurlarının neler olduğunun iyi tespit edilmesi gereklidir. Unutulmamalıdır ki, kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değildir. Millî kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir (Güngör 1996: 101). Kültür konusunda şekilde kalan, Türk insanının kabul ve takdirine mazhar olmayan uygulamalar neticesiz kalmaya mahkûmdur. Erol Güngör bu durumu şöyle izah etmektedir (Güngör 1996: 104): *“Bir odanın sıcaklığı artınca termometrenin ibresi yükselir, fakat termometreyi ısıtarak ibreyi yükselttiğimiz takdirde odanın harareti hiç değişmez.”* Günümüzde moda olan yabancı dille eğitim, bilgisayar seferberlikleri, “çağdaşlık” adına getirilen düzenlemeleri vs. bu açıdan değerlendirmekte fayda vardır. Diğer taraftan bu evrensel kültür unsurlarının layıkıyla içselleştirilmesi için Türk kültürünün canlı ve diri bir biçimde mevcudiyetini devam ettiriyor olması şarttır. Bu bakımdan kültürün “geliştirilip zenginleştirilen bir miras” olma özelliğinin muhafaza edilmesi büyük önem taşımaktadır.

e) Türk Kültürünün Bugünkü Durumu

Türk kültürü, sağlam ve uzun geçmişe sahip olması sebebiyle küreselleşme karşısında eriyip yok olmadan ayakta kalma imkan ve gücüne sahip bir kültürdür. Ülkenin küresel aktörlerle eklenmesi sadece belli bölgeler ve gruplarla sınırlı kaldığı için, kültürün büyük bir kısmı tektipleştirme sürecinin dışında kalmıştır. Ancak iktisadî gelişmişlik farkları ve geri kalmışlık, Atatürk dönemi sonrası uygulanan bazı yanlış politikaların da etkisiyle, Türk kültürünün homojen ve dengeli biçimde gelişmesini engellemiştir. İşin şekil tarafına ağırlık verilmesi, kültürün tabii gelişimini aksatmıştır. Yeni politikaların ulaşamadığı, ancak eski geleneği sürdürme imkanını da kaybeden kültür unsurları önce geri çekilmiş, daha sonra da revanşist

bir tarzda ve rast gele ortaya çıkmaya başlamıştır (Ayvazoğlu 1995: 831). Eğitimin yaygınlaşması ile kültür, sanat, bilim ve düşünce dünyasına dahil olan yeni unsurlar, kalkınma ve büyümeden başka bir amaç tanımamışlar ve kültür karşısında kayıtsız, hatta çoğu zaman tahripkar bir tutum içinde olmuşlardır.

Türk kültürü, köyden kente yoğun ve kontrolsüz göç, hızlı nüfus artışı, iktisadi politikaların ve sosyal devlet uygulamalarının başarısızlığı, sözlü kültürün değersizleştirilmesi, anonimliğin artması, batılılaşmanın batı özentiliğine dönmesi.... gibi sebeplerle kararsız bir devreye girmiştir. Bu kararsızlık içinde kültürel bakımdan bir kutuplaşmanın işaretleri görülmeye başlamıştır. Bilhassa büyük şehirlerde olmak üzere, birbirinden kopuk, birbirinden habersiz kültürel hayatlar kendilerine ait gettolarda varlıklarını sürdürür hale gelmiştir.

Son zamanlara kadar yabancı dil ve yurtdışı tecrübesinden sadece küçük bir kesimin yararlanmasına bağlı olarak, filtre edilerek getirilen dünya kültür ve düşünce ürünleri daha kolay girmeye başlamıştır. Alternatif bir tercüme faaliyeti alıp başını gitmektedir. Bu faaliyetin en önemli sonuçlarından biri post-modernizmin keşfi ve buna bağlı olarak modernizme saldırılmasıdır (Ayvazoğlu 1995: 834). Buradan hareketle bir geriye dönüş hareketi tespit edilebilir. Batı medeniyeti temelinden hesaba çekilmekte, ancak geri dönenlerde gerekli teçhizat bulunmadığı için, oryantalizme düşülmektedir.

Ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmalarının inandırıcılığını ve meşruiyetini kaybettiği toplumda, hazcılık, pragmatizm, tüketim ve kitle kültürünün egemenliği söz konusudur (Oktay 1995: 822). Kültür görselleşmiş ve eğlence sanayiine eklenmiştir. Kitle iletişim araçları ve bilhassa televizyon insanların beklenti ufkunu genişletmekte, hoşnutsuzluğu ve tatminsizliği artırmaktadır. Keza üretim sürecinde sıkıntılar kesintiler söz konusudur. İngilizce'nin Türk dilini istilasından rahatsızlık duymak bir yana, bu husus teşvik edilmektedir (Güvenç 1985: 139).

Özetle, millî kültür değerlerinin değersizleştirildiği bir süreç yaşanmaktadır. Milletleşme süreci sıkıntılarla karşı karşıyadır. Kurumlar kurum bağlamıştır. Pek azı dışında güvenilirliklerini yitirmişlerdir. Öyle ki, bazı konularda devletler arası ya da devletler üstü organizasyonlara daha çok güvenilmektedir. Bir yanda küresel kültür unsurlarının benimsenmesi, diğer yanda ise mahallî ve marjinal kültür özelliklerinin ön plana çıkarılması süreçleri işlemektedir. İç göç ve geçim derdi ile dağılan geniş ailenin yerine getirdiği kültürel fonksiyon kitle iletişim araçları ve eğlence sanayii tarafından doldurulmaktadır. Böyle bir ortamda, kültürel mirasın muhafazası ve aktarımında başarısız kalınmaktadır. Toplum içinde, bu toprakların aşına olmadığı sosyal patolojiler yaygınlık kazanmaktadır. Ferdietçilik, ilkesizlik kabul görmekte, tesanüt, entegrasyon ve motivasyon kaybolmaya yüz tutmaktadır.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Değerlendirmede bulunmak için zaruri olduğuna inanılan bazı tespitlerin yapılması gerekmektedir:

- Bilim adamları aksini iddia etmekten büyük bir zevk alsalar da, hayat her zaman teorilerin birkaç adım önünde yürür.⁴ Tarihi gelişim, sadece önceden öngörülme bakımından değil, kendini kontrol ettirme bakımından da bütün fikir ve teşebbüslere üstün gelmiştir. Diğer taraftan tarih, akşamdan sabaha ani kırılmalara şahit olmamıştır. Tarihteki her dönüşümde, önce insanların zihniyet yapılarında, oradan tarihin rahminde, çok çeşitli etkenlerin belirlediği çok uzun bir oluşum yatmaktadır. Bugün karşı karşıya kaldığımız değişimler de yüzyıllar önce başlamıştır (Beck 1997a: 3-15).
- Dünyanın 1914 öncesine geri dönüp dönmediği önemli bir tartışma konusudur (Koçdemir 2000). İçinde bulunduğumuz dönem, bütün iddia ve spekülasyonlar bir yana geçen yüzyılın başı ile ciddi benzerlikler göstermektedir. Türkiye için bu husus bilhassa geçerlidir: Balkanlar ve Kafkaslarda etnik çatışmalar, topraklarından geçen büyük projeler, grup hakları adı altındaki dış baskılar, ekonomiye müdahaleler, dış mihraklarla eklemlemeler, ittifaklara bağlanan umutlar, ülke insanları üzerindeki kışkırtma ve provokasyonlar... bakımından şaşırtıcı benzerlikler tespit etmek mümkündür.
- Dünya ikinci sanayi devrimini yaşamaktadır. Adale gücünün yerine makineyi ikame eden birinci sanayi devrimi ilk aşamasında kendisine ayak uyduramayan Osmanlı, Çin ve Hindistan'ı fakir bırakırken, İngiltere'yi dünyanın efendisi yapmıştı. 1880'lerden itibaren, elektronik, kimya, otomobil ve petrol endüstrilerinin ortaya çıkması ile ikinci aşamasına giren birinci sanayi devriminin lideri artık İngiltere değil, Almanya ve Amerika olmuştu. Daha sonra, bu ikisine Japonya dahil olacaktır. Dünya, 1980'lerden itibaren ikinci sanayi devrimini yaşamaya başlamıştır. Enformasyon, yeni maddeler, enerji sistemleri, uzay, çevre ve biyoloji endüstri ve teknolojilerinde muazzam değişimlerin yaşandığı bu devrin temel özelliği, araştırma ve ü-

4 Gerçekten de tarih optimist ya da pesimist gelecek tahminleriyle doludur. Genellikle tarih, bu falcıları her defasında yanıltmıştır. Meselâ, Hegel, Prusya Devletinde dünya tininin (Weltgeist) zaferini, tarihi idrakin son hakikati olarak görüyordu. Marks, proletaryanın ihtiyaçların belirlediği alandan özgürlük alanına yükselmesini aynı anlamda ele alıyordu. Bugün ne Prusya devleti ve devlet fikri var, ne de proleter devrim tarihi noktaladı. 60'lı yıllarda Amerika, 70'li ve 80'li yıllarda Japonya için yapılan tahminler de tutmadı. Japonya 80'li yılların sonlarından itibaren kriz içinde, Amerika aynı şekilde büyük kriz yaşadı; ancak şimdilerde istatistik olarak bunu atlatmış görünüyor. Model olarak gösterilen Asya Kaplanları küçük bir borsa dalgalanmasının ardından çözülme süreci içine girdiler. Tecrübeler bize tarihte son durağın değil ara durakların var olduğunu göstermektedir (Sommer 1998).

retimde insanın entelektüel/zihni kabiliyetlerini bilgisayar ve otomasyonla tamamlaması ve rutin işlerde ikame etmesidir. Artık ekonomik büyüme fosil enerji kaynakları ile diğer tabii kaynaklar tüketimine bağlı olmaktan çıkmaktadır. Bunun istihdam, gelir dağılımı, tabii kaynaklar, üretim ve tüketim üzerinde çok ciddi etkileri olacaktır.

- Teknolojideki gelişmeler sayesinde kültür yeni vasıtalar kazanmakta; bu vasıtalar bir taraftan kültürün ifade gücünü artırırken bir taraftan da kültürün daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamaktadır. Teknolojinin artırdığı üretim gücü sayesinde insan daha çok zaman ve emeğini kültür işlerine ayırabilecek duruma gelmektedir. Ancak modern cemiyetin kültürü E. Sapir'in "sahte kültür" kavramına daha uygun düşmektedir. Gayelerin yerine vasıtalar geçmekte, hatta gerçek kültürde gaye olan birçok şey vasıtaların vasıtası hâline dönüşmektedir (Güngör 1980: 23). Modern birey, bilgiyi bizzat kendi tecrübelerinden ve iç serüveninden değil aktarma yoluyla elde etmektedir. Bu aktarım işi, kitle iletişim araçlarının şekillendirmesiyle gerçekleşmektedir. Kitle iletişim araçları haberdar etmekten ziyade haberdar etmeme prensibiyle çalışabilmektedir.
- Yeni dönemin özelliklerinden birisi de bilimin ve kültürün sponsorlar eliyle yayılmasıdır. Sponsorluk gücünü elinde tutan uluslararası sermaye, genellikle tüketimin artırılmasına ve Batı kültürünün yayılmasına yönelik faaliyetleri desteklemektedir. Bilim ve kültür alanında iştigal edenler bu şirketlerin proje, program, yayın, ödül, teşvik vb. isimler altında aktardıkları kaynaklara bağımlı hâle gelmektedir. Bu duruma gönüllü intibak edenlerle, bu durumdan istifade etmek isteyenler bir müddet sonra birbirlerinden farksız hâle gelmektedir. Cazip ve baştan çıkarıcı sermaye desteğinden esas maksatları için istifade ettiklerini ve oyunun kurallarına uyduklarını söyleyenler, bir müddet sonra oyunun içinde oyuncak olmaktadır.
- Küreselleşmenin ne anlama geldiği ve gerçekte hangi sahaları kapsadığı ülkeden ülkeye farklılık arz etmekte ve buna göre somut analizleri gerektirmektedir. Bir genelleme yaparak ve basitleştirerek söylersek; eğer 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen modernleşme hareketi *gemeinschaft*'tan *gesellschaft*'a doğru bir değişim ve dönüşüm ise -ki müteakiben üçüncü dünyada da millî devletler kurulmuştu- 20. yüzyılın sonunu tam aksi istikamette bir süreç olarak görmek mümkündür: Millî devlet küreselleşen ekonomi içinde biçimlendirme kudretini yitirmekte, eş zamanlı olarak bölgesel hareketler ve cemaat oluşumunun diğer biçimleri anlam kazanmaktadır. Küreselleşme kültürel bakımdan bir tektipleşme süreci değildir. Aksine, dünya üstüne yayılan medya ve bilgi sistemlerine rağmen öz kültür ve

yakın kültürel çevre anlamını ve önemini korumakta hatta artırmaktadır. Küreselleşme öz kültürel yorumun sonu değil, kutuplaşma ve kültürel anlamlandırma kalıpları çerçevesinde bölgeselleşme yolunda bir süreçtir. Çünkü, piyasanın anonim güçleri yeni kültürel bağlar kurma konusunda kabiliyetsizdir. Jean Marie Guéhenno'nun tabiri ile "millî devletin kudretsizleştirilmesi ve kurumlar çağının sona ermesi aynı zamanda demokrasinin de sonudur" (Werz 1998: 33). Uluslararası organizasyonların yönetici personeli Davos-Kültürü denen bir kültüre sahiptir. Kendi aralarında, kendi toplumlarının davranış kalıpları ve sosyal durumları ile hiç ilgisi olmayan bir uluslararası koda konuşmakta ve iletişim kurmaktadırlar. Bunların siyasî temsil durumları tartışmalıdır. Yeni dönem daha fazla ve daha yoğun kültür politikasını -hem içeriye hem de dışarıya karşı- zaruri kılmaktadır (Werz 1998: 36).

- Gelen, bizim "sadece kaydımızı yaptırmak zorunda olduğumuz" bir altın çağ değildir. Bilgi devriminin yan etkileri dikkate alınmadığında insanlığın bu zamana kadarki serüveni içinde elde ettiği değerler, kurumlar ve savunma mekanizmaları alt-üst olabilecektir (Noack 1996). Nitekim ilk programlı bilgisayarın mucidi olan Alman Konrad Zuse bile bilgi teknolojisinin Laisser-fire bırakılmasının sakıncaları konusunda ikazlarda bulunmaktadır (German 1996: 16). Sistemler kendilerini en güçlü hissettikleri denge durumunda kendini üretmez ve yenileyemez hâle gelmekte ve işte tam bu anda sistemi tali unsurlardaki değişiklikler, esas unsurlardan çok daha fazla etkileyebilmektedir. Tarih bunun sayısız örnekleri ile doludur.
- Diğer batılı toplumların yaşadıkları bazı süreçleri hiç, bazı süreçleri ise aynı uzunluk ve yoğunlukta yaşamayan ülkemizin, küreselleşmeden nasıl etkileneceği alınacak tedbirlere bağlı olacaktır. Küreselleşme geri döndürülmesi, etkilenmesi mümkün olmayan bir kader değil, bilinçli biçimde ortaya konan ve devletler arası anlaşmalarla biçimlendirilen bir süreçtir. Diğer sosyal süreçler gibi küreselleşmenin de önemsiz görülen unsurlar tarafından etkilenmesi hatta istikametinin ve mahiyetinin değiştirilmesi mümkün ve muhtemeldir. İşin başı bu yönde bir hedefe, bir iddiaya sahip olabilmektedir. Zaten küreselleşme projesinin hedefi de böyle bir iddianın anlamsız ve imkansız hale getirilmesidir. Oysa Türk toplumunun tarihi dikkate alındığında böyle bir iddianın haklı ve zaruri olduğu görülür.

Atatürk dönemi kültür politikasına hakim olan ilkelere günümüz açısından baktığımızda, kültür bakımından hedefin küreselleşme sürecinde pasif bir rol oynayarak ülkeyi ucuz işgücü ya da hammaddeler sebebiyle yabancı uluslararası "kırkayaklar"

için ideal bir pazar hale getirmek değil, bu süreci aktif biçimde etkilemek olduğu söylenebilir.

Çaresizlik ve can sıkıntısının sebebi, tartışmada soruları belirleyenlerin kavramlarıyla düşünmekten kurtulamamaktır. Acze yol açan bu faktörlerin başında, tarih şuuru yoksunluğu gelir. Kültür politikasında tarih görüşü tesisinin önemi büyüktür (Chomsky 1993: 196-199). Tarih şuuru tarihin akışı hakkında belli bir görüş sahibi olmak demektir. Millî tarih şuuru ise, tarihin basit vakalar yığınyından ibaret değil de, bugünkü kaderi çizen manalı bir zincirin halkaları halinde anlaşılması demektir (Güngör 1980: 59). Geçmiş, hiç olmazsa bir sosyal hafıza olarak bugünkü hayatımızda bulunmalıdır (Güngör 1980: 63-64). Çünkü nasıl ki lisanı olmayan birinin düşünmesi, hafızası olmayan birinin tahayyülünün olması mümkün değilse, tarih şuurundan mahrum olanların da gelecekle ilgili bir planlarının olması mümkün değildir. Oysa günümüz gençliği, tarihi kendisinden, en fazla da ana ve babasından başlatmaktadır. Gençlere incelemeye değer bir tarihleri olmadığını, sadece fethetmeleri beklenen bir geleceklerinin olduğunu öğretilmesi yanlıştır (Wallerstein 1993: 222). Günümüzde Batı kültürünün evrenselliği iddiası ya da tüm dünya medeniyetleri içinde sadece batı medeniyetinin modernlik öncesinden modernliğe geçme yeteneğine sahip olduğu iddiaları ideolojiktir (Wallerstein 1993: 230). Yugoslavyalı bir tarihçiye “Öyle görünüyor ki Türklere en son kurtulan siz oldunuz” (Güngör 1996: 50) dedirten bir tarih anlayışından ve kendi kendine düşmanlıktan, kendini aşağı görme kompleksinden (Güngör 1996: 75) vazgeçilmelidir.

Dünyanın yarın nasıl bir hâl alacağını kimse bilmiyor. Bilinen bir şey varsa, beşerî sermayenin ve dolayısıyla eğitimin ve kültürün gelecekle ilgili esas faktörler olacaktır. Eğitim sosyal eşitliğin, istihdamın, demokrasinin, gittikçe artan bir baskı altına giren kültürün belirleyici unsurudur. Eğer bu noktada dişe dokunur bir gelişme olmazsa tarihin sonu gelecek (!) ve evrensel homojen devlet yapısı her tarafta egemen olacaktır. Dünya üzerindeki insanların farklılıkları, kişilikleri, milli kültürleri, gelenekleri silinip süpürülerek, daha çok tüketim ve daha çok üretim temelinde aynileşmeleri, tektiplileşmeleri sağlanacaktır. Bu, insanı ve onun uzun tarihi serüvenini yok saymak demektir. Diğer yandan, küreselleşmenin dayattığı bu kültür, insanlığın maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında devraldıkları mirası hiçe sayan, insanları sadece birer üretim ve tüketim unsuru olarak gören, kendi topraklarında (Batıda) bile benimsenmeyen bir kültürdür.

Yukarıda belirtilen sebeplerle, bugünkü batı medeniyeti eski niteliğini ve konumunu kaybetmiştir. Kendi insanlarını bile tatmin etmemektedir. Bir arayış içindedir. Bu arayış sadece batı için değil, dünyanın tamamı için bir gereklilik haline gelmiştir. Aranılan şeylerin bir kısmının, köklü bir maziye sahip Türk kültüründe bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Bunun için, öncelikle bir kültür politikasının gerekliliği kabul edilmelidir. Kültür politikasının ilk hedefi, Atatürk dönemi kültür politikasına hakim olan millî hâkimiyet, bağımsızlık ve öz güven ilkelerini tekrar hayata geçirmek olmalıdır. Atatürk dönemi kültür politikasında olduğu gibi, uygulamaların algılanma biçimi ve zaman içinde şartlarda meydana gelen değişiklikler dikkate alınarak gerekli değişiklikler yapılmalı, yani realist bir kültür politikası takip edilmelidir. Kültür mirasının yeni nesillere aktarımı konusunda aile içi yapılanmadan başlayarak okul ve boş zaman değerlendirilmesi alanlarıyla ilgili programlar geliştirilmelidir. İşin kolaylığına kaçarak, *ya* süreye katılma *ya da* tecrit olma politikalarından birine mahkûmiyet söz konusu olmamalıdır. Türk kültür mirası, geçmişte yapılan “*ya/ya da*” uygulamalarından darbe almış, tabii gelişimini sağlıklı biçimde sürdürememiştir. Bunun yerine *hem* evrensel *hem de* millî kültür unsurlarının bir arada geliştirilmesi esas alınmalıdır. Bu bakımdan, genellikle yanlış aktarılan Japon örneği daha yakından incelemeye tabi tutulmalıdır. Japon örneğinin farkı, *hem* geleneksel kültür unsurlarını *hem de* çağdaş (batılı) kültür unsurlarını birlikte benimseyip geliştirmeyi esas almasıdır.

KAYNAKÇA

- AFHELDT, Horst (1998) *Ausstieg aus dem Sozialstaat?*, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 25-26/98: 3-12.
- ALTVATER, Elmar/Birgit Mahnkopf (1996) *Grenzen der Globalisierung*, Münster.
- ASSHEUER, Thomas(1997) *Die 'zweite Moderne': Wie Soziologen alte Fragen neu drapieren*, in: Die Zeit, 18.7.1997.
- AUSTEN, Steve (1998) *Gefährdetes Monopol*, in: Zeitschrift für Kulturaustausch, 48. Jahrgang 1/98, s. 46-47.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1995) *1980 Sonrasında Kültüre Farklı Bir Bakış*, in: Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 831-837.
- BÄCKER, Gerhard (1998) *Sind die Grenzen des Sozialstaates überschritten?*, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 25-26/98: 13-25.
- BADE, Klaus J. (Ed.) (1996) *Die multikulturelle Herausforderung- Menschen über Grenzen- Grenzen über Menschen*, München.
- BECK, Ulrich (1991) *Politik in der Risikogesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt/Main.
- BECK, Ulrich (1996a) *Kapitalismus ohne Arbeit*, in: Der Spiegel, 20: 140-146 (13.5.1996).
- BECK, Ulrich (1996b) *Reflexive Modernisierung*, Suhrkamp. Baden-Baden.
- BECK, Ulrich (1997a) *Die Eröffnung des Welthorizontes: Zur Soziologie der Globalisierung*, in: Soziale Welt, 4:3-16.
- BECK, Ulrich (1997b) *Kinder der Freiheit*, Frankfurt/Main.
- BECK, Ulrich (1997c) *Was ist Globalisierung?*, Nördlingen.
- BECK, Ulrich (1998) *Politik der Globalisierung*, Nördlingen.

- BİNYAZAR, Adnan (1999) *Atatürk'ün Yaratmak İstedığı Bilgi Toplumu*, in: Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye, AÜSBF Yay., Ankara, s. 787-795.
- BOSTANCI, M. Naci (1990) *Kültür ve Değişme*, İstanbul.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1996) *Kontrollden Çıkmış Dünya: Yirmibirinci Yüzyılın Arifesinde Dünya Çapında Karmaşa*, 2. Baskı, İstanbul.
- CAMPBELL, Duncan (1994) *Regional Integration and Globalisation: Implication for Human Resources*, Paris, (Paper on the OECD-Conference, Vienna 24./25th January 1994.)
- CHOMSKY, Galbraith/A. Münif, Fukuyama vd., (1993) *Yeni Dünya Düzeni*, (Çev.: Kadir Çağlayan), İstanbul.
- ÇUBUKÇU, Aydın (1995) *12 Eylül'ün Kültür Politikası ve Sonuçları*, in: Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 838-840.
- DAHRENDORF, Ralf (1997) *Die Globalisierung und ihre sozialen Folgen werden zur nächsten Herausforderung einer Politik der Freiheit*, in: Die Zeit, 14.11.1997.
- DAHRENDORF, Ralf (2000) *İmkânsız Vazife: Hürriyet, Tesanüt ve Refah* (Çev. Kadir Koçdemir), Liberal Düşünce, Bahar 2000, s. 60-78
- DANILOV, Vladimir I. (1999) *Atatürk ve Türkiye'nin Siyasal Modernleşmesi*, in: Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye, AÜSBF Yay., Ankara, s. 1-5.
- DAS PARLAMENT (1997) *"Keiner weiß, wie die Welt von Morgen aussehen wird"*, 47: 13-14 (14 November 1997)
- DER SPIEGEL (1997a) *Scientology*, 45 (3.11.1997): 65-67.
- DER SPIEGEL (1997b) *Jesus, allein zu Haus, Glauben ohne Kirche*, 52: 58-73.
- DIE GRUPPE VON LISSABON (1997) *Grenzen der Wettbewerbs, Die Globalisierung der Wirtschaft und die Zukunft der Menschheit*, Bonn.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki (1981) *Atatürk'ten Özdeyişler*, İstanbul.
- FRIEDRICHS, Jürgen (1997) *Globalisierung-Begriff und grundlegende Annahmen*, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, 33-34/97: 3-16.
- GERMAN, Christiano (1996) *Politische (Irr-)wege in die globale Informationsgesellschaft*, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, 32/1996, s.16-17.
- GIDDENS, Antony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge.
- GKB (1997) *Atatürkçülük (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri) Birinci Kitap*, Genel Kurmay Başkanlığı İstanbul.
- GÖKALP, Ziya (1977) *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul.
- GUTTMANN, Robert (1996) *Die Transformation des Finanzkapitals*, in: Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft, 2: 183.
- GÜNGÖR, Erol (1980) *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ankara.
- GÜNGÖR, Erol (1993) *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol (1995) *Dünden Bugünden, Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol (1996) *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1985) *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*, İstanbul.

- GÜVENÇ, Bozkurt (1997) *Kültürün abc'si*, İstanbul.
- HÄRTEL, Hans-Hagen /R. Jungnickel (1996) *Grenzüberschreitende Produktion und Strukturwandel. Globalisierung der deutschen Wirtschaft*, Baden-Baden.
- IŞIKLI, Alpaslan (1999) *Küreselleşme ve Kemalizm*, in: Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye, AÜSBF Yay., Ankara, s. 257-274.
- KAUFMANN, Franz-Xaver (1998) *Globalisierung und Gesellschaft*, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 18/98: 3-10.
- KHONDER, Habibul Haque (1997) *Globalleşme Teorisi: Eleştirel Bir Değerlendirme* (Çeviren: Betül Duman), in: Türkiye Günlüğü, 44: 65-78.
- KNEER, Georg (Ed.) (1997) *Soziologische Gesellschaftsbegriffe*, München.
- KOÇDEMİR, Kadir (1995) *Farzet ki Ağacız !*, in: Cemre, 2-3/1995: 14-17.
- KOÇDEMİR, Kadir (1999a) *Münevverânü Bi-İdrâk: Küresel Aydınlar*, in: Türk Yurdu, Temmuz 1999, Cilt 19, Sayı 143, s. 28-31
- KOÇDEMİR, Kadir (1999b) *Aydınlanma Aklının Çocukları Karanlıkta*, in: Türk Yurdu, Kasım 1999, Cilt 19, Sayı 147, s. 10-17
- KOÇDEMİR, Kadir (2000) *Millî Devlete (ve Siyasete) Veda Mi?*, in: Türkiye Günlüğü, Sayı 59, Ocak-Şubat 2000, s. 44-52.
- LEWIS, Paul / G. McGrew vd. (1992) *Globalisation and the Nation States*, Cambridge.
- LUHMANN, Niklas (1993) *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt/Main
- MAHÇUPYAN, Etyen (1997) *Kapitalizm, Liberalizm ve Devlet*, in: Doğu-batı, 1: 17-23.
- MAHNKOPF, Birgit (1996) *Grenzen der Globalisierung*, Münster.
- MARTIN, Hans-Peter /H. Schumann (1997) *Die Globalisierungsfälle-Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*, 13. Aufl., Hamburg.
- MERİÇ, Cemil (1979) *Umrandan Uygurlığa*, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (1997) *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul.
- MESSNER, Dirk /F. Nuscheler (1997) *Globale Trends 1998*, Frankfurt/Main.
- MOHAMMADİ, Ali (1991) *Kültür Emperyalizmi ve Kimlik Sorunu*, in: Yusuf Kaplan, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Kayseri.
- NOACK, Paul (1996) *Medien und Gesellschaft-Folgen der Kommunikationsrevolution*, in: Internationale Politik, 11/1996, s. 11-17.
- OKTAY, Ahmet (1995) *80'lerde Türkiye'de Kültürel Değişim*, in: Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 822-825.
- OPITZ, Peter J. (1997) *Der Globale Marsch*, München.
- ÖZEL, Mustafa (1995) *Değişim ve Kriz*, İstanbul.
- REESE-SCHÄFER, Walter (1997) *Supranationale oder transnationale Identität- zwei Modelle kultureller Integration in Europa*, in: Politische Vierteljahresschrift, 38. Jg., Heft 2 (1997): 318-329.
- REIMANN, Helga (Ed.) (1997) *Weltkultur und Weltgesellschaft- Aspekte globalen Wandels*, Opladen.

- REINHOLD, Gerd (1997) *Soziologie-Lexikon*, Oldenbourg: München/Wien.
- RHEIN, Eberhard (1997) *Herausforderung der Globalisierung*, in: *Internationale Politik*, Nr. 1/Januar 1997, s. 55-60.
- RICHTER, Emanuel (1990) *Weltgesellschaft und Weltgemeinschaft. Begriffverwirrung und Klärungsversuche*, in: *Politische Vierteljahresschrift*, 31: 275-279.
- ROBERTSON, Roland (1992) *Globalization. Social Theory and Global Culture*, London.
- SCHERER, Bernd M. (1998) *Mit den Waffen der Kulturpolitik*, in: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 48. Jahrgang 1/98, s. 44- 45.
- SCHWENCKE, Olaf (1998) *Den Bremsen Paroli bieten*, in: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 48. Jahrgang 1/98, s. 48-51.
- SOMMER, Theo (1998) *Irrtum der Propheten- Amerikanische Herausforderung, asiatisches Wunder, europäischer Niedergang: Wie Weissagungen an der Wirklichkeit zerschellen*, in: *Die Zeit*, 02.01.1998.
- STICHWEH, Rudolf (1995) *Zur Theorie der Weltgesellschaft*, in: *Soziale Systeme*, 1/1995: 29-45.
- STRANGE, Susan (1986) *Casino Capitalism*, Oxford.
- TURHAN, Mümtaz (1980) *Garphlaşmanın Neresindeyiz*, İstanbul.
- TURHAN, Mümtaz (1994) *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1993) *Jeopolitik ve Jeokültür*, (Çev.: Mustafa Özel), İstanbul.
- WERZ, Nikolaus (1998) *Zwischen französischen Verhältnissen und amerikanischen Zuständen*, in: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 48. Jahrgang 1/98, s. 32-36.
- WITTE, Barthold C. (1998) *Synthese gesucht*, in: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 48. Jahrgang 1/98, s. 36-38.

